

Literatuur

De Beemster Sappho en Pitty naar college

Agnes Andeweg

Wie was de eerste Nederlandse lesbische schrijfster? Die vraag is niet zo makkelijk te beantwoorden. Want al werd Betje Wolff (1738-1804) wel de 'Beemster Sappho' genoemd, dat betekent niet dat ze lesbisch was in de moderne zin van het woord. Seksuele voorkeur als identiteit, een psychologische categorie waarmee iemand zich identificeert, dateert pas van eind negentiende eeuw. De indeling in homo en hetero bestond voor die tijd domweg nog niet. Niet de sekse van de partner was een bepalend criterium, maar het al dan niet deugdzame karakter van de seks. Seks werd beoordeeld volgens morele maatstaven – er was deugdzame en immorele lust – en de scheidslijnen liepen dwars door de seksen heen. Zo bestond er in de achttiende eeuw de zogenoemde zielsvriendschap, een innige maar kuise band die tussen mannen, tussen vrouwen of tussen man en vrouw kon bestaan. Daartegenover stond bijvoorbeeld 'lollepotterij', een mateloze en dus immorele seksuele lust, in dit geval tussen vrouwen.

Betje Wolff onderhield een zielsvriendschap met Aagje Deken (1741-1804). Zij schreven en leefden een groot deel van hun leven samen en richtten hun gedichten vaak aan elkaar. Ook de schrijfster Petronella Moens (1762-1843) had zulke zielsvriendschappen, met Adriana van Overstraten en later Antje Camp-huis. Moens toonde bovendien openlijk bewondering voor mannelijke vrouwen, anders dan Wolff en Deken, die fel gekant waren tegen vrouwen die hun vrouwelijkheid verloochenden.

Er zijn nog oudere teksten te vinden – over het literaire gehalte ervan valt te twisten – waarin 'liefde en lust tussen vrouwen' voorkomt. Diverse zeventiende- en achttiende-eeuwse Franse en Latijnse erotische werken werden in Nederland uitgegeven en soms ook in het Nederlands vertaald, zoals de *Vies des Dames Galantes* (1666, in 1740 in Nederland herdrukt) en *L'Académie des Dames* (1680, Nederlandse vertaling *Akademie der Dames* 1770); of *Vénus dans le cloître ou la religieuse en chemise* (1683), vertaald als *Venus in 't Clooster of de Nonne in haer Hembde* (1694). Ook zijn er oorspronkelijk Nederlandse erotische geschriften waarin seksuele avonturen van hoeren en losbollen (lichtmissen), soms ook met andere vrouwen, verhaald worden.

Pas vanaf eind negentiende, begin twintigste eeuw is er literatuur te vinden waarin sprake is van een lesbisch verlangen zoals wij dat nu kennen. Het woord 'lesbisch' wordt daarbij trouwens zelden gebruikt. Als er al expliciet over gesproken wordt, tref je eerder termen aan als geïnverteerd of homoseksueel. Tussen 1880 en 1945 verschenen er zo'n vijfenveertig oorspronkelijk Nederlandse titels waarin de vrouwenliefde een rol speelt – een behoorlijk aantal. Daarnaast verschenen er zestien vertalingen. Frans Coenens

Burgersmensen (1905) wordt beschouwd als de eerste novelle waarin een lesbisch personage voorkomt, al kan zij haar gevoelens voor een nieuwe buurvrouw zelf (nog) niet onder woorden brengen.

Veel auteurs lieten zich bij het schrijven over de vrouwenliefde inspireren door de klassieke oudheid: Willem Kloos, J.C. Boutens, Karel van de Woestijne, Annie Salomons en J.J. Slauerhoff dichtten over de klassieke dichteres Sappho. Ook de mythe van Penthesilea, de aanvoester van de Amazonen, sprak tot de verbeelding. Vanaf eind negentiende eeuw werden verhalen over vrouwenliefde regelmatig gesitueerd in de meisjesschool – ook wel nonnenschool, kostschool of strafinrichting – door onder anderen Jo van Ammers-Küller, Emmy van Lokhorst en Marie-Louise Doudart de la Grée. Het is tot op de dag van vandaag een populaire locatie voor lesbische verhalen. Ten slotte gebruikten schrijvers inzichten uit de seksuologie: de geïnverteerde vrouw, waarvan Stephen Gordon uit *Radclyffe Halls The Well of Loneliness* (1928) het prototype is, deed haar intrede. In Nederland laten auteurs als A.H. Nijhoff, Josine Reuling en later Dola de Jong, Anna Blaman en Maps Valk haar optreden in hun romans.

Lesbisch proza en poëzie van de jaren veertig en vijftig worden nog erg gedomineerd door de thema's angst en geheimhouding. Schrijfsters als Nel Noordzij, Josepha Mendels, Dola de Jong en Maps Valk konden in hun werk nog niet de vervulling van een homoseksueel verlangen verbeelden. Ook bij Anna Blaman is het smachten nog groot en de liefde onvervuld, al was zij zelf als publieke lesbische figuur zeer zichtbaar. Blaman fungeerde lang als een soort codenaam onder lesbo's.

Pas toen Andreas Burnier in de jaren zestig het literaire podium betrad, begon er iets drastisch te veranderen. Burniers romans worden bevolkt door vrolijke, stoere en grappige lesbische vrouwen. Wat Gerard Reve heeft betekend voor de acceptatie van mannelijke homoseksuelen, deed Burnier voor de vrouwen – niet alleen door haar literaire werk, maar ook door haar publieke optreden.

Net als vóór de Tweede Wereldoorlog is lesbische thematiek ook daarna te vinden bij diverse heteroseksuele auteurs. De bekendste werken zijn *Een alpenroman* van Simon Vestdijk (1961), *Twee vrouwen* van Harry Mulisch (1975) en Renate Dorresteins *Vreemde streken* (1984), over de kinderwens van een lesbisch stel.

In de jaren zeventig vormde de vrouwenbeweging een belangrijke context en ontstond een levendige lesbische literaire cultuur. De publicatie van het *Lesbisch Prachtboek* en de vele tijdschriften, boekhandels en uitgeverijtjes waren er uitdrukkingen van. De meer radicale stromingen binnen het feminisme verklaarden dat lesbisch-zijn een politieke keuze was. Anja Meulenbelts autobiografische roman *De schaamte voorbij* (1976) valt te lezen als een literaire verbeelding van zo'n politiek lesbianisme. In de romans van Hannes Meinkema en, op een meer ironische manier, in die van Sjuul Deckwitz zijn feminisme en lesbische identiteit ook nauw met elkaar verbonden.

Astrid Roemer en Joanna Werners, beiden van Surinaamse afkomst, schreven in de jaren tachtig ook lesbische romans met een feministische insteek, terwijl de dichteres Elly de Waard het klassieke butch-femmekoppel nieuw leven inblies. De Waard is ook belangrijk als initiatiefneemster van de dichteresengroep *De Nieuwe Wilden*.

In de jaren negentig toonde een nieuwe generatie schrijfsters de diversiteit van het Nederlandse lesbische literaire landschap. Karin Spaink, ook actief in de vrouwenbeweging, schreef over bisexualiteit en chronisch ziek-zijn, Renate Stoute schreef een van de weinige Nederlandse romans over transsexualiteit. Diverse auteurs van kinder- en jeugdboeken verwerkten nieuwe lesbische thema's, zoals Diet Verschoor in haar boek over twee mama's.

De onverbloemde seksverhalen van Anne Vegter, en romans van onderling zeer verschillende auteurs

als Pauline Slot, Minke Douwes, Nicolien Mizee en Karin Giphart, geven de lesbische literatuur een gevarieerd gezicht. Last but not least verschenen er vanaf de jaren tachtig ook diverse lesbische pulpromans – vaak in eigen beheer uitgegeven, maar zeer succesvol in de lesbische scene. Een vroeg en nog duidelijk feministisch geïnspireerd voorbeeld zijn de boeken van damesschrijfbrigade Dorcas, in de jaren negentig gevolgd door de Pitty-reeks van Anja de Crom en Esther Bremer en niet te vergeten de lesbische romances van Susan de Boer.

Jonge lesbo's gaan nog altijd op zoek naar boeken met lesbische rolmodellen, net zoals ze dat een halve eeuw geleden deden. Maar er is wel veel veranderd. Door de emancipatiebewegingen van de jaren zestig en zeventig werd ook in de literatuur een trend naar een grotere acceptatie van homoseksualiteit zichtbaar.

In 1995 verklaarde Xandra Schutte, samenstelster van *Damesliefde*, een van de schaarse bloemlezingen van Nederlandse lesbische literatuur, dat homoseksualiteit niet langer een opwindend literair thema was omdat de homo- en lesbo-emancipatie voltooid zou zijn. Zij vond dat niet erg, in tegenstelling tot Gerrit Komrij, die betoogde dat de 'epidemische acceptatie van homoseksualiteit' respectabiliteit en saaiheid had gebracht, die een ramp waren voor de kunst.

Wat de invloed van dit emancipatieproces op de literatuur betreft zou Komrij weleens gelijk kunnen hebben. Homoseksualiteit in romans veroorzaakt geen publieke rel meer. Of de waarde van een literair werk afgemeten moet worden aan zijn vermogen het publiek te choqueren is echter een literatuuropvatting waarover te twisten valt.

Ondertussen zijn er nog steeds Nederlandse lesbische (en homoseksuele, biseksuele en transgender) schrijvers, en spelen lesbische thema's een rol in hun werk. Maar voor velen van hen is seksualiteit geen probleem, het is niet altijd een belangrijk thema en het is zelden een onderwerp bij de ontvangst van hun werk.

Anna Bijnsprijs Tweejaarlijkse prijs, genoemd naar de middeleeuwse Anna Bijns, die kritische gedichten over mannen schreef. Deze prijs gaat afwisselend naar proza of poëzie. Werd in 1985 ingesteld door Renate Dorrestein, Anja *Meulenbelt, Elly de *Waard en Caroline van Tuyl van Serooskerken, als tegenwicht voor de P.C. Hooftprijs, die – net als andere literaire onderscheidingen – nauwelijks aan vrouwen werd toegekend. De initiatiefnemsters wilden 'de vrouwelijke stem in de literatuur' eren, een stem die qua vorm en stijl specifiek zou zijn voor vrouwen. Later werd dit lastig te hanteren criterium losgelaten en werd het een prijs voor literatuur van vrouwen. De Anna Bijnsprijs werd onder anderen toegekend aan: Josepha Mendels, Ellen Warmond, Inez van Dullemen, Christine D'haen, Elizabeth Keesing, Hanny Michaelis, Aya Zikken, Hélène Nolthenius, Marie Kessels, Helga Ruebsamen en Anneke Brassinga.

Atalanta Begon in 1980 als vrouwendrukkerij in Utrecht en werd later een uitgeverij. Oorspronkelijk waren er vijf

vrouwen bij betrokken, van wie Rymke *Wiersma en Weia *Reinboud overbleven. Zij probeerden met hun uitgaven een link te leggen tussen veganisme, feminisme, vrije liefde en andere deelstrijden binnen het anarchisme. Aanvankelijk deden Wiersma en Reinboud praktisch alles zelf. Hoewel ze steeds meer zijn gaan uitbesteden, zijn de kleinschaligheid en het idealisme uit de begintijd gebleven. Een van de eerste publicaties van Atalanta was *Potten – verhalen en gedichten met het verhaal over hoe Rymke en Weia elkaar ontmoetten en halsoverkop verliefd werden*.

Binnemans, Suzanne (1961) Pseudoniem van Martine Kennes. Ze debuteerde in 1988 met de roman *De woorden van Elisabeth*. Centraal in haar werk staan sociale thema's als gebrek aan communicatie, relatieconflicten, afwijkend sociaal gedrag en isolement. De roman *Getrapt* (1998), onderdeel van de dubbelroman *Scheidslijnen*, heeft als onderwerp de liefdevolle relatie tussen twee vrouwen, Livi en Dana.